

Leandro Prados DE LA ESCOSURA, *Human Development and the Path to Freedom: 1870 to the Present*, Cambridge, Cambridge University Press, 2022, XXI+330 p. ISBN: 9781108769655

În ultimele decenii, discuțiile despre modul de măsurare a dezvoltării economico-sociale și despre evoluțiile istorice ale acesteia au fost deosebit de aprinse. Produsul intern brut la paritatea puterii de cumpărare s-a impus ca principal indicator macro-economic, iar Angus Maddison (1926-2010) ne-a pus la dispoziție o bază de date cu valorile istorice ale acestui indicator, bază de date care este găzduită electronic de Universitatea din Groningen și updatată (2013, 2018, 2020) după moartea sa de către un grup de specialiști în istorie economică¹. În același timp, s-au înmulțit criticile la adresa acestui indicator, și au fost propuse alternative, dintre care cele mai importante sunt: Indicele Dezvoltării Umane (Human Development Index – HDI), utilizat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) și Indicele Calității Vieții (Better Life Index – BLI), promovat de OECD. Pe fondul acestor dezbateri, prin acest volum care încununează o carieră în serviciul istoriei economice, Leandro Prados de la Escosura propune un alt indicator, pe care-l numește Indicele Augmentat al Dezvoltării Umane (Augmented Human Development Index – AHDI).

Cercetări anterioare îndelungate au pregătit acest rezultat. Născut în 1951, Leandro Prados de la Escosura s-a afirmat nu doar ca unul dintre principalii specialiști în istoria economică a Spaniei, ci și ca unul dintre cei mai activi exponenți ai cercetărilor mondiale în ceea ce privește creșterea economică pe termen lung. Bucurându-se de o largă recunoaștere profesională, a fost președinte al *European Historical Economics Society* (2001-2003), membru în Comitetul Executiv al Asociației Internaționale de Istorie Economică, ca și în comitetele științifice ale unora dintre cele mai importante reviste din domeniul istoriei economice. Convins de necesitatea de a folosi în analizele istorice indicatori mai complecși decât produsul intern brut, el și-a dedicat eforturile calculării unui indice istoric al dezvoltării umane (Historical Index of Human Development – HIHD), a colectat și analizat datele existente la nivel global din 1870 până la zi, și a publicat un remarcabil studiu pe această temă – *World Human Development: 1870-2007*, „Review of Income and Wealth”, 61, 2015, no. 2, p. 220-247. Deși rezultatele acestei cercetări reprezentau deja o contribuție importantă la cunoașterea istorică, Leandro Prados de la Escosura a continuat căutările, fiind convins că indicele dezvoltării umane era și el un indicator care putea fi îmbunătățit. Rezultatul acestor căutări, care îmbină reflecția teoretică și metodologică cu analiza datelor istorice, este sintetizat în acest volum, publicat la Cambridge University Press și prezentat public la Congresul Internațional de Istorie Economică de la Paris (25-29 iulie 2022).

Primul capitol este dedicat discuțiilor teoretice și metodologice. Leandro Prados de la Escosura trece în revistă controversese generate de indicele dezvoltării umane, atât în ceea ce privește relevanța componentelor acestuia, cât și în ceea ce privește modul de calcul statistic. El evidențiază implicațiile naturii diferite a componentelor (de exemplu, creșterea speranței de viață la naștere este mai dinamică în momentele istorice, când se reduce mortalitatea infantilă, și mai limitată atunci când se extinde durata „vârstei a treia”, în timp ce componenta de venit are un potențial de creștere teoretic nelimitat), ca și discuțiile legate de includerea în indicator a altor dimensiuni (de exemplu, PNUD publică începând din 2010 și un indicator ajustat cu componenta inegalității sociale). Discutând deschis

¹ <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm>, accesat în 14 aprilie 2023.

diversele variante posibile, Leandro Prados de la Escosura recunoaște imposibilitatea colectării de date omogene cu privire la inegalitate pentru perioade anterioare, și – inspirat de contribuțiile lui Amartya Sen cu privire la relevanța creșterii gradului de libertate al oamenilor ca indicator al dezvoltării – optează pentru includerea în indicele compozit a unei subcomponente dedicată capabilităților umane, marjei alegerilor pe care le pot face indivizii și posibilităților acestora de a-și modela activ propria existență (de a exercita „agency”). Dintre diverșii indicatori pentru care au fost deja colectate date istorice, Leandro Prados de la Escosura optează pentru *Liberal Democracy Index*, care „combina democrația electorală (incluzând libera competiție, participarea extensivă, libertatea de exprimare și răspunsurile guvernanților la solicitările cetățenilor) [...] cu o componentă «liberală» vizând protejarea drepturilor indivizilor și minorităților (incluzând libertățile civile, domnia legii, justiția independentă și un sistem de părgghii de control care pune limite puterii guvernanților)” (p.25). Pe baza acestei opțiuni, Leandro Prados de la Escosura descrie astfel indicatorul propus de el: „După ce am analizat problemele presupuse de construirea unui indice sintetic care să captureze dimensiunile dezvoltării umane, eu propun un indice istoric bazat pe o nouă bază de date globală cu privire la speranța de viață la naștere, anii de școală pentru populația de mai mult de 15 ani, produsul intern brut pe cap de locuitor, plus o nouă dimensiune, libertățile politice și civile, reprezentate de *Liberal Democracy Index*, care aspiră să reflecte *agency* și libertatea astfel încât indicele augmentat al dezvoltării umane astfel rezultat să poată oferi o măsură aproximativă a capabilităților umane” (p.28). În continuarea acestui capitol, autorul discută deschis unele dintre problemele întâmpinate în colectarea datelor².

Următoarele capitole prezintă rezultatele aduse de calcularea la diverse niveluri a indicelui augmentat al dezvoltării umane. Astfel, capitolul al II-lea discută trendul global al dezvoltării umane și contribuția celor 4 componente ale AHDI la această dezvoltare; pe lângă datele de la nivel global, autorul include în acest capitol și informații cu privire la ierarhia diverselor state ale lumii în câteva momente-cheie ale evoluției istorice – 1870, 1913, 1938, 1960, 1980, 2015 (tabelul 2.2, p.48-55). Capitolul al III-lea analizează problematica inegalității dezvoltării umane la nivel global, ca și contribuția celor 4 componente ale AHDI la evoluția acesteia; de remarcat observația autorului cu privire la reducerea inegalităților odată cu generalizarea la nivel global a progreselor în combaterea bolilor contagioase (tranziția epidemiologică) și cu progresele în extinderea educației primare și secundare. Următoarele 3 capitole analizează evoluția dezvoltării umane măsurată prin AHDI pornind de la datele pe macro-regiuni geografice – ordinea în tabelul 4.1 este America Latină, Europa răsăriteană, Rusia, Africa sub-sahariană, Africa nordică, Orientul Mijlociu, China, Asia răsăriteană (excluzând China și Japonia), Asia sudică, Japonia, „Western offshoots” (o categorie folosită și de Angus Maddison, care grupează Statele Unite, Canada, Australia și Noua Zeelandă) și Europa apuseană (regiune care include și țările din Europa sudică ce fac parte din Uniunea Europeană). Fără a putea discuta toate particularitățile diverselor regiuni, Leandro Prados de la Escosura se focalizează pe raportul dintre țările OECD și restul lumii (capitolul IV), ca și pe evoluțiile specifice ale Americii Latine (capitolul V) și Africii

² În spiritul transparenței metodologice, baza de date folosită, cu trimiterile convenite la surse, este pusă online la dispoziția tuturor celor interesați la: <https://frdelpino.es/investigacion/en/category/01social-sciences/02world-economy/03human-development-world-eco-nomy/>, accesat în 19 aprilie 2023.

(capitolul VI). Concluziile sale, susținute de o mare cantitate de date, expuse în 52 de tabele și 89 de grafice, sunt importante atât pentru istoria economico-socială a lumii moderne și contemporane, cât și pentru înțelegerea specificităților regionale ale acesteia.

Pentru un român, faptul că Europa răsăriteană nu se bucură de un capitol aparte în volumul publicat de istoricul spaniol este desigur dezamăgitor³. Fără a răpi cititorilor acestei recenzii plăcerea de a le descoperi și analiza în detaliu, vom menționa doar că valoarea AHDI pentru România a crescut de la 0,064 în 1870 la 0,553 în 2020; pentru comparație, media mondială a fost 0,078 în 1870 și 0,404 în 2020.

Două observații finale:

Valoarea unei baze de date precum cea alcătuită și pusă la dispoziție de Leandro Prados de la Escosura depinde de calitatea datelor primare folosite; unele dintre aceste date primare sunt cel puțin discutabile, și este probabil ca viitoare cercetări să aducă corecturi și să impună revizii ale bazei de date. De aceea, în acest caz, ca și în cazul altor baze de date globale, rezultatele la care a ajuns autorul acum reprezintă doar o etapă în cunoaștere, nu un adevăr final; vom observa însă faptul că eventualele revizii vor privi mai degrabă aspecte concrete referitoare la una sau alta dintre țări într-unul sau mai multe momente istorice, în timp ce concluziile de ansamblu la care a ajuns Leandro Prados de la Escosura, formulate echilibrat și prudent, au toate șansele să rămână valabile și după asemenea revizuirii.

A doua observație privește metodologia de calcul statistic a indicelui augmentat al dezvoltării umane, care în opinia mea subevaluează ponderea variațiilor venitului disponibil (exprimat aici prin produsul intern brut pe cap de locuitor, la paritatea puterii de cumpărare). Desigur, opțiunea metodologică a autorului este explicitată în capitolul I și ca atare legitimă, dar accentul pus pe celelalte componente ale AHDI înseamnă că în viitoarele analize de istorie economică indicele augmentat al dezvoltării umane nu va putea înlocui complet utilizarea indicatorilor sintetici ai activității economice.

Bogdan Murgescu

The Political Economy of Resource Regulation. An International and Comparative History, 1850-2015, Andreas R. D. SANDERS, Pål Thonstad SANDVIK, Espen STORLI (eds.), University of British Columbia, 2019, XIV+370 p. ISBN: 9780774860611

Reglementările în domeniul resurselor naturale ajută la protejarea și conservarea acestora pentru generațiile viitoare. Fără reglementări, există riscul ca resursele să fie exploatate în exces sau în mod inadecvat, ceea ce poate duce la epuizarea lor sau la deteriorarea habitatelor naturale. Totodată, reglementările pot ajuta la evitarea conflictelor între utilizatorii resurselor naturale și comunitățile locale care depind de acestea pentru supraviețuire. Reglementările clare și aplicabile pot ajuta la promovarea unei utilizări responsabile a resurselor naturale și la împărțirea echitabilă a beneficiilor acestora.

³ Datele pe țări, ca și altele calculate la nivel regional, sunt însă disponibile gratuit online la: <https://frdelpino.es/investigacion/en/category/01social-sciences/02world-economy/03human-development-world-economy/>.

Volumul explorează modul în care guvernele și alte instituții reglementează și gestionează resursele naturale, examinând modul în care intersecția dintre idei, grupuri de interese, instituții internaționale și sisteme politice a dat naștere unor regimuri de reglementare distincte, în diferite momente și locuri din lumea modernă. Cei 18 contribuitori ai cărții analizează diferite tipuri de resurse, cum ar fi petrolul, gazul natural, apa, pădurile sau minereurile, urmărind politicile și reglementările care au fost concepute pentru a gestiona aceste resurse.

Cartea prezintă o abordare interdisciplinară, combinând aspecte ale economiei, politologiei și istoriei, oferind o perspectivă echilibrată asupra subiectelor și evitând să fie prea polarizată sau dogmatică. De asemenea, oferă o serie de exemple și studii de caz din diferite părți ale lumii, astfel încât cititorul poate înțelege diversitatea politicilor și a contextelor locale.

Lucrarea este editată de Andreas R.D. Sanders, Pål Thonstad Sandvik și Espen Storli, istorici ai economiei care fac parte din grupul de cercetare *Faith of Nations* inițiat de profesorul Hans Otto Frøland la Universitatea Norvegiană de Științe și Tehnologie din Trondheim (NTNU) și axat pe istoria globală și economia politică a resurselor naturale. Astfel, acumulând o bogată experiență, Andreas Dugstad Sanders și-a susținut în 2018 teza de doctorat, intitulată *Frontiera nordică a resurselor Europei: Economia politică a naționalismului resurselor în Suedia și Norvegia, 1888-1936*, la European University Institute din Florența, Pål Thonstad Sandvik este membru al consiliului editorial al Revistei de Istorie Economică Scandinavă iar Espen Storli a fost *Fellow* la Harvard Business School.

Grupul de la Trondheim cooperează la nivel internațional cu cercetători din Marea Britanie, Australia, Canada, precum și din alte părți ale lumii. În ultimii 5 ani, cercetătorii *Fate of Nations* au publicat un număr semnificativ de cărți și articole despre diverse resurse naturale, inclusiv bauxită, aluminiu, staniu și petrol (<https://www.fateofnations.no/>, accesat la 30 aprilie 2023).

Prima parte a cărții analizează evoluția reglementării resurselor naturale în țările nordice și în Australia, Canada, Venezuela, Columbia, Rusia și Brazilia. Autorii evidențiază faptul că reglementarea resurselor naturale este un subiect extrem de important și complex, cu multe variabile care pot influența direcția și eficacitatea politicilor de reglementare. Contributorii acestei prime părți din lucrare explorează modul în care naționalismul economic a influențat dezvoltarea politicilor de reglementare a resurselor naturale. Ei observă că, deși politica naționalistă poate fi eficientă în protejarea intereselor naționale și în asigurarea unui nivel ridicat de beneficii economice din resursele naturale, ea poate fi, de asemenea, susceptibilă la corupție și clientelism, ceea ce poate duce la o utilizare ineficientă a resurselor și la excluderea intereselor minorităților sau grupurilor marginalizate. De asemenea, o astfel de politică poate fi problematică în ceea ce privește cooperarea internațională și poate duce la conflicte în legătură cu resursele transfrontaliere.

Autorii discută și despre „blestemul resurselor” sau „paradoxul resurselor”, care se referă la ideea că țările bogate în resurse naturale au tendința de a avea performanțe economice mai slabe decât cele care nu au aceste resurse (idee propusă de economistul Richard Auty, în 1993).

În cea de-a doua parte a lucrării, este analizat impactul imperialismului asupra politicilor de reglementare a resurselor în diverse țări (Nigeria, Iran, India, Noua Caledonie). Aceste țări și-au văzut resursele naturale exploatare în mod excesiv sau au fost forțate să accepte acorduri comerciale inechitabile, ceea ce a avut un impact negativ asupra dezvoltării

lor economice și sociale. Imperialismul a jucat, de asemenea, un rol important în modelarea politicilor de reglementare a resurselor în țările dezvoltate, în special în Statele Unite ale Americii, unde politica de expansiune în Vest și politica de dominare a Americii Latine au influențat gestionarea resurselor. Politicile de reglementare a resurselor din fostele colonii au fost adesea bazate pe interesele corporațiilor sau ale statelor colonizatoare, ignorând drepturile și interesele populațiilor indigene și ale altor comunități vulnerabile.

În ultima parte, contributorii analizează cum globalizarea și interconectarea economiilor au dus la o creștere a internaționalizării politicilor de reglementare a resurselor. Organizațiile internaționale precum Organizația Națiunilor Unite și Banca Mondială au jucat un rol important în promovarea standardelor internaționale de reglementare a resurselor. În acest segment al lucrării, este abordat conceptul de „raw materials diplomacy”, mai exact utilizarea resurselor naturale pentru a obține influență politică și putere în relațiile internaționale. Autorii subliniază că țările care dețin resurse naturale valoroase, cum ar fi petrolul sau metalele rare, pot folosi aceste resurse ca pe o modalitate de a-și consolida puterea și de a influența politica mondială. În acest sens, resursele naturale sunt văzute ca o „monedă de schimb” în negocierile internaționale. Pe de altă parte, este evidențiat și faptul că utilizarea resurselor naturale în astfel de strategii poate duce la dependența excesivă a țărilor de aceste resurse și poate avea consecințe negative pentru dezvoltarea economică a acestora. De asemenea, exploatarea excesivă a resurselor naturale poate avea un impact negativ asupra mediului și poate contribui la schimbările climatice.

În ceea ce privește aspectele teoretice, în lucrare au fost utilizate atât elemente de economie politică, concepte din marketing precum este cel al „4C-urilor” și teoria selectoratului în analiza istorică. Bueno de Mesquita și Alastair Smith sunt cei care au dezvoltat și au denumit „Teoria Selectoratului” (Selectorate Theory), o teorie care analizează modul în care deciziile politice și economice sunt luate în cadrul unui sistem politic. Potrivit acestei teorii, puterea politică este deținută de un *selectorae* – un grup restrâns de persoane care decid cine va deține puterea și cum va fi exercitată aceasta. De asemenea, teoria susține că relația dintre selectorat și restul societății poate determina nivelul de corupție și de respectare a drepturilor individuale într-un sistem politic. În contextul analizei istorice a politicilor de reglementare a resurselor naturale, teoria selectoratului poate fi utilă pentru a identifica factorii care au determinat dezvoltarea și evoluția diferitelor modele de reglementare în timp și spațiu.

Volumul *The Political Economy of Resource Regulation* oferă o perspectivă unică și valoroasă asupra modului în care politica, economia și știința sunt interconectate în ceea ce privește reglementarea resurselor naturale. Fiecare capitol al acestei cărți are potențialul de a fi dezvoltat într-o carte de sine stătătoare, prin explorarea mai profundă a subiectului abordat. Pe de altă parte, grupate într-un volum coerent, aceste contribuții se constituie într-o excelentă panoramă și un stimul intelectual pentru toți cei interesați de politicile și reglementările referitoare la resursele naturale, un sprijin substanțial la înțelegerea acestui subiect de importanță capitală.

Cătălina Găinescu

Dorin STĂNESCU, *Șampania regilor. O istorie a primei fabrici de șampanie din România. Pivnițele Rhein&Cie (1892-2022)*, Iași, Editura Polirom, 2022, 289 p, ISBN: 978-973-46-9053-4

La momentul apariției, cartea s-a bucurat de o bine meritată atenție din partea publicului, cel mai bun exemplu în acest sens fiind recenzia publicată în „Revista 22” care i-a asigurat și pe această cale o bine-meritată vizibilitate, reușind astfel să treacă de paginile „înguste” ale revistelor științifice cu tematică istorică care publică îndeobște astfel de recenzii. Totuși, am considerat necesar ca o scurtă analiză a lucrării trebuie să-și găsească locul inclusiv într-o astfel de revistă, mai ales că cercetarea realizată de Dorin Stănescu se poate constitui într-un model pentru demersuri similare viitoare.

Așadar, cartea de față se situează din punct de vedere metodologic undeva între istoria economică regională ce încorporează multe elemente de istorie culturală, istoria antreprenoriatului și a culturii organizaționale (Business History). Ea poate fi privită și ca istoria unui produs, a unui brand – „Șampania Rhein&Cie”, reconstituit în mod exemplar și bine documentat.

Cartea îmbină în mod reușit cerințele unei cercetări științifice riguroase, cu o narațiune redată într-un limbaj agreabil, accesibil și fluent, adresabilitatea nerezumându-se doar la cititorul specialist, ci îndreptându-se și către un public mai larg care dorește să afle mai multe despre modul cum la finele secolului al XIX-lea și începutul celui următor Valea superioară a Prahovei a devenit un adevărat „Manchester al României”. Autorul ne propune o cercetare sistematică și temeninică, fapt relevat deopotrivă de densitatea informației, pe care o relevă fiecare pagină, precum și de bibliografia care este una cu adevărat impresionantă: nu mai puțin de 42 de fonduri de arhivă, aproximativ 65 de titluri de periodice de epocă la care se adaugă zeci de titluri de cărți, studii și articole de specialitate, surse memorialistice, imagini, etc.

Primul capitol ne propune o scurtă istorie a localității Azuga, punctul central al cercetării din perspectivă teritorială, în devenirea sa, de la așezarea aici a primilor locuitori stabili la 1800, până în prezent. Istoria așezării a fost legată nemijlocit de edificarea căilor de transport, în primul rând, a drumului comercial de la Brașov la București și apoi a căii ferate, această din urmă realizare deschizând reale oportunități pentru ca zona să devină atractivă pentru afaceri înfloritoare în epoca industrializării. Pentru a ne face o imagine asupra a ceea ce însemna localitatea Azuga în preajma Primului Război Mondial, amintim că aici existau 10 întreprinderi cu un capital de peste 13,5 milioane de lei, ceea ce o plasa printre cele mai dinamice zone industriale din Vechiul Regat. Autorul prezintă istoria de două secole a Azugăi într-un remarcabil efort de sintetizare, cu principalele repere economice și demografice, în toate etapele sale, cu tumulturile celor două războaie mondiale, cu crizele economice, cu momentele de prosperitate și uneori de decădere. Ceea ce se relevă cu adevărat spectaculos, este modul cum o așezare care s-a constituit de la zero devine una pe care presa vremii o va compara fie cu un orașel elvețian, fie cu emblemele revoluției industriale engleze – Manchester sau Liverpool.

În cel de-al doilea capitol ne este înfățișat modul în care Casa Regală a României a influențat dezvoltarea văii Prahovei și, mai ales, rolul pe care l-a avut regele Carol I, strategia și viziunea sa asupra dezvoltării zonei, la acestea s-au adăugat măsurile și demersurile concrete pe care le-a întreprins Carol I și funcționarii Casei Regale care au creat cadrul necesar, au promovat și susținut investițiile în zonă. Toate aceste aspecte sunt reconstituite minuțios în lucrare, autorul având grijă să ne ofere o perspectivă care îmbină preocuparea

pentru reconstituirea factuală a evoluțiilor locale cu integrarea lor firească în contextul macroeconomic, politic și social al diverselor perioade pe care le-a traversat România, fapt ce conferă o certă valoare demersului științific.

Capitolul trei ne propune un demers de reconstituire a evoluției firmelor Rhein, a strategiilor antreprenoriale și a culturii organizaționale a acestora. Autorul îmbină cu succes aspecte din biografia protagoniștilor (Wilhelm August Rhein, Heinrich Rhein, Ludwig Rhein) cu „micromonografiile” afacerilor pe care aceștia le-au dezvoltat, strategiile și practicile de management. Autorul surprinde și factorii specifici rolurilor de familie, strategiile și alianțele matrimoniale care au avut o contribuție esențială în dezvoltarea și continuitatea afacerilor. Se adaugă punerea în evidență a competențelor, cunoștințelor și calităților personale ale antreprenorilor din familia Rhein care au reușit să valorifice cu succes oportunitățile locale. Sunt puse în lumină modul cum protagoniștii afacerilor au știut să se folosească de oportunitățile de piață, să utilizeze capitalul uman pe care l-au avut la îndemână, să obțină și să valorifice resursele bănești necesare susținerii afacerilor.

Capitolul patru analizează modul cum s-a construit un brand: *Șampania Rhein&Cie*, de la momentul în care la Azuga s-a construit un modest depozit de vinuri, până la cel în care a devenit cel mai mare producător de șampanie din România, în prima jumătate a secolului XX. Avem analizat modul și căile prin care o simplă afacere de familie în care proprietarii erau și administratori face tranșația spre tipul de societate pe acțiuni cu management profesionist, utilaje moderne, specialiști de renume mondial în producerea șampaniei și angajați cu înaltă calificare. Sunt apoi relevate aspecte ce surprind strategiile organizaționale ale firmei; administratori, acționariat, salariați și statutul acestora, elemente de asumare a responsabilității sociale și grija pentru dezvoltarea comunitară în mijlocul căreia se dezvoltă Firma Rhein. Nu lipsesc detalii privind evoluția cifrei de afaceri, evoluția ascendentă și perioadele de dificultăți prin care a trecut firma, toate documentate prin apelul la datele financiar-contabile care sunt analizate de autor cu măiestrie și contextualizate, încât oferă o imagine ușor de perceput și pentru cititorul nefamiliarizat cu proceduri și calcule financiar-contabile sau cu cifre seci.

Analiza în durată lungă și aspră multiplelor etape prin care a trecut Firma Rhein ne relevă în subsidiar și o oglindă a evoluției economiei românești de la începutul veacului XX până la finalul perioadei socialiste; sunt schimbări uluitoare, unele pline de dramatism, cum au fost cele din timpul războaielor mondiale sau cele prilejuite de naționalizarea din 1848.

Capitolul al cincilea pune în lumină modul cum s-au articulat strategiile de branding, de promovare și publicitate ale Firmei Rhein. În contextul epocii, una dintre cele mai importante și eficiente modalități de promovare a fost participarea la Expozițiile Universale, la cele naționale și la târgurile de mostre. Expozițiile universale erau veritabile examene la nivel internațional și numai simplul fapt să ajungi pe lista participanților reprezenta o performanță în sine, criteriile fiind foarte riguroase. Participarea însemna validarea la nivel internațional a valorii, calității și atractivității produselor. În carte sunt reconstituite și relatate participările Firmei Rhein la nu mai puțin de cinci Expoziții Universale între anii 1900-1937. La fel, expozițiile naționale reprezentau un prilej de promovare și consolidare a prezenței pe piață a *Șampaniei Rhein&Cie*, începând cu celebra Expoziție Națională Generală de la București din 1906, până la cele din perioada interbelică (1921, 1934). Este de remarcat faptul că autorul analizează și contextul, simbolistica și menirea acestor expoziții: dincolo de componenta de publicitate și marketing, expozițiile generale, fie că vorbim de cele naționale sau internaționale, erau un prilej de etalare a mândriei naționale, de reflectare a ambițiilor și a „modului în care fiecare națiune dorea să fie percepută de către celelalte”. Sunt analizate și

strategiile de publicitate ale firmei. Firește, la vremea respectivă presa scrisă reprezenta principalul vector de preluare și transmitere a mesajului publicitar.

Prin cartea sa, Dorin Stănescu scoate la lumină un capitol de istorie economică, socială și culturală, toate asamblate într-un discurs fascinant despre o poveste de succes, în spatele căreia a stat la un moment dat însuși regele Carol I care a avut curajul și voința de a ridica de la zero o mini-civilizație industrială pe Valea superioară a Prahovei, a cărei perlă a fost, fără doar și poate, Firma Rhein. Din paginile cărții se degajă admirația nedisimulată, dar perfect îndreptățită a autorului față de regele Carol I, monarh care a avut un rol decisiv în modernizarea economică a României și care a reușit să facă din zona atât de dragă lui –Valea Prahovei și mai ales, Azuga, Bușteni și Sinaia –, un model pentru întregul regat al României.

Cartea este și o poveste despre antreprenoriat însoțit de curaj, viziune și un cult al muncii fără egal pe care l-au etalat cele două generații ale familiei Rhein. *Șampania Rhein&Cie* s-a impus nu doar prin calitate, ci și prin faptul că acest produs a reușit să construiască punți durabile în societate. *Șampania Rhein&Cie* era deopotrivă apreciată de suveranii României și de publicul larg. Nu întâmplător, marca și produsul au renăscut în mod miraculos după ce a fost redescoperit și pus în valoare, începând cu anul 2006, de un nou grup de antreprenori reuniți sub marca *Cramele Halewood*: la acest lucru prin cartea de față, istoricul Dorin Stănescu și-a adus iată, o remarcabilă și incontestabilă contribuție.

Totodată, cartea poate servi drept model exemplar de analiză, dacă ne gândim la câte „branduri pierdute” sau uitate are România. Există încă surse de arhivă pentru multe alte întreprinderi și mărci odinioară de succes, rămâne doar ca istoricii să le pună în valoare.

Iosif Marin Balog

Septimiu MOGA, *Sistemul bancar românesc din Cluj. De la Marea Unire la Marea Criză Economică*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022, 721 p. ISBN: 978-606-17-1962-4

Cartea de față, rezultat al unei teze de doctorat susținută la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, poate fi considerată drept una de anvergură, atât prin dimensiuni (721 p.), cât și prin diversitatea și complexitatea problematicilor abordate. Formația și pregătirea lui Septimiu Moga în domeniul științelor economice, precum și familiarizarea sa cu metodologiile din cercetarea istorică pe parcursul cercetărilor pentru teza sa de doctorat i-au asigurat prilejul și posibilitatea unei abordări care să pună în lumină succesiunea evenimentelor și împrejurărilor socio-politice, însoțită de analiza din perspectiva științelor economice, fapt ce a lămurit și pus în lumină aspectele de detaliu ale temei, corelate cu toate influențele și determinările de tip macro-economic sau financiar care au marcat profund acest proces.

Cercetarea acoperă o perioadă relativ scurtă de doar un deceniu și jumătate, cuprinsă cronologic între Marea Unire și anul 1933, remarcată însă drept ca o perioadă de transformări profunde în societatea românească.

Lucrarea este împărțită în zece capitole principale subdivizate la rândul lor în subcapitole, în funcție de problematicile analizate. Un prim capitol propune o scurtă incursiune în istoria economică și monetară a Transilvaniei într-o privire diacronică cu rol introductiv asupra problematicii ce urmează să fie tratată. Capitolul al doilea prezintă

principalele repere ale constituirii sistemului bancar la nivelul Monarhiei Habsburgice, respective, cel din Transilvania, cu sublinierea specificităților sale, atât din perspectiva contextului în care au apărut și funcționat băncile românești, cât și a principalelor tipuri de operațiuni, a adresabilității și modului de funcționare, autorul realizând pe baza bibliografiei de specialitate o remarcabilă sinteză ce îmbină date financiar-bancare relevante cu detaliile istorice specifice.

În aceeași paradigmă, în capitolul următor este analizat sistemul bancar antebelic din Vechiul Regat, autorul punând în evidență specificul acestuia în raport cu băncile din Transilvania – un aspect foarte bine argumentat fiind acela că băncile de la sud de Carpați erau bănci de afaceri menite a asigura finanțarea marilor producători agricoli sau a operațiunilor de afaceri cu petrol, în vreme ce portofoliile de afaceri ale băncilor românești din Transilvania erau orientate cu precădere spre trebuințele lumii rurale, a micilor proprietari funciari și nevoia lor de subzistență.

Capitolul al patrulea analizează impactul izbucnirii războiului asupra sistemului bancar din Transilvania, precum și strategiile de adaptare căutate de către băncile românești, proces din care reiese clar faptul că prudența a fost cuvântul de ordine, alături de efortul de adaptare din mers la noul context financiar și monetar.

În cel de-al cincilea capitol sunt abordate contextul social, politic și economic de la finele Primului Război Mondial din Vechiul Regat, Transilvania și Cluj. Haosul monetar a fost una dintre cele mai acute probleme cu un impact la fel de devastator precum al războiului în sine, pentru că a afectat întreaga populație. S-au adăugat efectele dezintegrării structurilor politice ale Imperiului, acutizarea tensiunilor naționale și sociale, toate aceste aspecte fiind analizate în detaliu pe baza unei multitudini de surse. Sunt de asemenea urmărite mijloacele și strategiile de reșezare a sistemului bancar în contextul economic imediat postbelic marcat de profunde restructurări. Autorul relevă faptul că a existat un demers sistematic din partea băncilor românești din Vechiul Regat de a-și extinde și diversifica afacerile în provinciile alipite. În acest sens, în mod firesc era nevoie de resurse, dar mai ales de un efort de adaptare la noul context. În acest proces de reșezare au fost atrase și băncile românești din Transilvania. Una dintre cele mai mari provocări a fost cea reprezentată de reforma agrară, care a fost în primul rând o măsură de politică socială ce urmărea în mod concret și direct înzestrarea cu mijlocul de producție de bază – pământul, a majorității țăranimii și de a diminua starea de pauperism și sărăcie acumulată în lumea rurală după reformele anterioare și, mai ales, legea rurală din 1864 și a măsurilor adiacente luate de către diversele guverne care s-au succedat până la Primul Război Mondial. În mod evident, acțiunile concrete în sensul punerii în operă a legii agrare, au fost demersuri absolut necesare și imposibil de evitat, tergiversat sau abandonat, în primul rând din considerente sociale: orice refuz de a respecta promisiunea de a distribui o parte dintre pământuri către țărani ar fi declanșat conflicte sociale devastatoare pentru România, mai ales în contextul convulsiilor generate de Revoluția bolșevică din Rusia și de mișcările similare din celelalte țări învecinate, fapt recunoscut de toate partidele politice, indiferent de orientarea lor doctrinară. În acest demers, un rol important a revenit și unora dintre marile bănci care activau deja pe piață, iar *Banca Agrară* din Cluj a fost constituită cu misiunea de a gestiona toate aspectele financiare legate de punerea în posesie, răscumpărări și despăgubiri, atribuții pe care a încercat să le obțină prin privilegii speciale garantate de către stat. Banca a căutat să-și consituie strategiile de activitate în calitate de intermediar al acestor operațiuni, dar strategiile nu s-au dovedit o reușită pe măsura așteptărilor.

Capitolul VI este dedicat problemei unificării monetare. Este un capitol de cercetare provocator prin problematica pe care o incumba pentru statul român la vremea respectivă, unul de importanță curcială pentru evoluția sistemului financiar-bancar și monetar din întreaga perioadă interbelică. Autorul reconstituie cu lux de amănunte toate etapele și mecanismele prin care s-a realizat acest proces, fiind după știința noastră cea mai complexă analiză a subiectului realizată până acum în istoriografia de la noi. Se relevă faptul că Septimiu Moga a studiat în detaliu numeroase surse inedite, cu precădere cele provenind din arhiva istorică a BNR. Totuși se impune a se observa faptul că în pofida unei cantități impresionante de date și informații pe care le are la îndemână, autorul se ferește să formuleze concluzii mai explicite și mai tranșante. Ne-am fi așteptat în acest context la un răspuns la întrebarea: în ce măsură modul cum unificarea monetară realizată prin deciziile guvernului și ale BNR a prejudiciat (sau nu) economia, băncile și populația din teritoriile unificate la 1918 cu Vechiul Regat? De asemenea, prin unificarea monetară de ce nu s-a reușit într-o mai mare măsură edificarea unui sistem monetar mai stabil și solid în pofida costurilor uriașe ale acestui proces?

Expresia polemicilor economice și politice dintre provincie (Transilvania) și centru (București) este ilustrată de către autor în capitolul al șaptelea dedicat înființării și activității *Băncii Agrare* de la Cluj. Este un capitol de asemenea elaborat în mare parte pe baza surselor inedite, un subiect despre care s-a scris foarte puțin și sumar în istoriografie, drept pentru care reprezintă o piesă de certă originalitate – o adevărată mini-monografie a băncii.

Capitolul VIII este dedicat reconstituirii activității *Băncii Centrale de Industrie și Comerț din Cluj*, creație a elitei financiare, politice, ecleziastice și intelectuale ardelenene, aflată în anii imediat postbelici într-o efervescență dominată de optimism și determinată de numeroase ambiții antreprenoriale în domeniul industrial și comercial. Sunt analizate constituirea, demersurile de extindere mai ales prin strategiile de fuziuni cu bănci ardelenene deja existente; este reconstituit pe baza surselor specifice portofoliul de afaceri al băncii, rata profitului, strategiile adoptate de către bancă, relevându-se faptul că majoritatea surselor de capital operațional proveneau din reescontul la BNR iar banca avea numeroase capitaluri investite în afaceri în care era atât acționar, cât și creditor principal, o politică ce era criticată de analiștii vremii și considerată riscantă.

Următorul capitol este dedicat evoluției a două dintre vechile bănci românești ale Clujului – *Economul* și *Vatra*, autorul propunând aproximativ aceeași structură de analiză. Dacă pentru *Economul* abundența surselor îi îngăduie să reconstituie în detaliu activitatea băncii, în cazul băncii *Vatra*, lipsa surselor arhivistice a impus adaptarea într-o oarecare măsură a direcției de analiză, dar concluziile științifice sunt fără îndoială la fel de veridice și pertinente.

Ultimul capitol al cărții pune în lumină efectele crizei economice din 1928-1933 asupra sistemului bancar românesc în general și a celui clujean în particular. Ideea de la care pleacă autorul este că, din cauza unui complex de factori, primele semnale ale unei crize bancare au apărut în România încă de la finele anului 1927. În fața acestei aserțiuni, domnul Moga aduce un set întreg de argumente plauzibile de ordin macro-economic sau cele care țineau de strategiile particulare ale băncilor românești din Transilvania și dintre care cea mai vulnerabilă pare să fi fost politica de investiții în portofoliu de firme care devenea între timp una riscantă, întrucât menținea băncile captive și dependente atât de propriul portofoliu de credite, cât mai ales de succesul sau insuccesul de piață al acestor companii.

Important este de subliniat totodată faptul că autorul atrage atenția că trebuie făcută o distincție între criza de supraproducție din anii '30 și criza financiară, iar argumentele

furnizate prin invocarea opiniilor analiștilor și teoreticienilor vremii sunt lămuritoare în acest sens și sugerează că în această cheie trebuie apreciate formele de manifestare și efectele crizei. Relevante sunt în acest scop și datele cantitative oferite, raportate pentru o adecvată înțelegere, la referințe multiple și standardizate (deflatori). Trebuie de asemenea să remarcăm faptul că în analiza crizelor financiar-bancare din perioada interbelică, domul Moga introduce în ecuație un alt aspect important, puțin analizat din această perspectivă până acum, anume recrudescența antisemitismului din deceniile interbelice și impactul acestuia asupra afacerilor în general.

Remarcabilă este utilizarea unei multitudini de surse, foarte multe inedite, dar și surse secundare, precum cele memorialistice, discursuri ale principalilor actori politici și bancari implicați, care-l ajută pe autor să sublinieze și să reconstituie detalii pe care sursele „convenționale” adesea nu le pot revela.

Iosif-Marin Balog

Cristina Maria OTOVESCU, *Politica României de gestionare a pandemiei de Covid 19*, București, Editura Academiei Române, 2022. ISBN: 978-973-27-3707-1.

Volumul scris de Mihaela Otovescu vine să ne definească o perspectivă nouă a abordării politicilor publice cu privire la gestionarea pandemiei de COVID 19. Cartea prezintă politicile aplicate de guvernele României în scopul gestionării pandemiei de Covid 19. Textul cărții descrie informațiile jurnalistice care susțineau măsurile guvernamentale împotriva pandemiei de Covid 19. În tot acest timp au fost analizate deciziile epidemiologilor și ale reprezentanților Ministerului Sănătății. Pandemia a demonstrat vulnerabilitățile sistemului medical din România, dar și criza de încredere a populației în instituțiile medicale. În prefața cărții cercetătorul Sorin Cace susținea că: „Obiectivul central, urmărit de autoare în această carte, este acela de a releva cum o problemă generală, precum criza sanitară declanșată de noul coronavirus sau pandemia de COVID-19, și-a găsit răspunsurile ori încercarea de rezolvare în cadrul național al României, după ce a făcut ravagii în mai multe state de pe continentul european, de pe cel nord-american și de pe cel Asiatic”. (p.10).

Cristina Otovescu realizează o radiografie permanentă a fenomenului îmbolnăvirilor de coronavirus în România pe durata a 20 de luni. Modul în care s-au produs efectele îmbolnăvirilor a creat o îngrijorare cu privire la desfășurarea vieții sociale și a mișcării naturale a populației. S-a conturat o stare de teamă cu privire la mobilitate, care a fost afectată de măsurile restrictive aplicate de autoritățile politice și militare. Autoarea descrie cum de la primele cazuri confirmate de coronavirus în România din martie 2020, pandemia a dus la îmbolnăvirea a 1.778.045 de persoane. Din totalul îmbolnăvirilor, 1.683.204 pacienți s-au vindecat, reprezentând o pondere covârșitoare – 94,66%, dar 56.382 persoane au decedat, adică 3,17% din totalul celor infectați, trendul fiind descrescător la sfârșitul celui de-al doilea an epidemic – 2021 (p.13). Textul cărții este revelator din mai multe perspective și clarifică aspecte importante.

Cartea introduce în circuitul științific cifre și date importante și informații pertinente cu privire la declanșarea și evoluția pandemiei în România. Consultând statistici oficiale și concluziile unor studii științifice, autoarea descrie într-un mod pertinent evoluțiile sociale,

precum și măsurile luate de autorități. În alt plan, cartea explică în mod profesionist mai multe tipuri de criză prin care a trecut societatea românească, insistând asupra crizei din sistemul medical, dar și anumite erori care s-au produs în anumite etape ale pandemiei. Efectele pandemiei sunt prezentate împreună cu analizele aferente, îndeosebi asupra celor care privesc viața și comportamentul oamenilor.

Cartea pune în prim plan responsabilitățile și deficiențele principalilor responsabili de limitarea pandemiei și a asigurării sănătății publice. În esență, demersul autoarei se sprijină pe examinarea critică a rolului guvernului și cel al unor instituții ale sistemului politic pentru limitarea transmiterii virusului în societatea românească. În ce măsură a contat rolul specialiștilor în managementul de criză și rolul societății în procesul de reducere a ratei infectărilor cu noul coronavirus este analizat de autoare în mod pertinent. Cartea oferă în mod substanțial o multitudine de informații despre dinamica epidemiei virale din România, relevante ca bază științifică pentru cunoașterea reală a unei perioade complexe din istoria recentă românească provocată de pandemia SARS-CoV-2. Cristina Otovescu dezvoltă o analiză asupra modului în care a reacționat societatea românească în ansamblul ei, la un virus deosebit de agresiv și letal care a îmbolnăvit în decurs de aproape doi ani peste 262 milioane de oameni. La nivel global, de la debutul bolii și până în 30 noiembrie 2021, au murit cinci milioane și jumătate de persoane la nivel planetar.

Textul se încheie cu o evaluare a stării emoționale a populației și efectele pe care pandemia le-a avut asupra socializării oamenilor, teama de moarte și oferă reflecții pentru o teorie psihosociologică a fricii de moarte. Aprecierea situației din țară de către populație, nivelul de încredere în autoritățile statului și nemulțumirile colective încheie cartea. Ultimul capitol prezintă concluziile și convingerile la care au ajuns românii după ce au trecut prin pandemie. Considerăm că volumul publicat de Cristina Maria Otovescu este de un interes major pentru studenți, profesori, cercetători, dar și pentru publicul larg interesat de fenomenul pandemiei.

Enache Tușa